

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П.ДРАГОМАНОВА

Бушай Ігор Михайлович

УДК 159.923.2

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ “Я-ОБРАЗУ”
АКЦЕНТУЙОВАНИХ ПІДЛІТКІВ**

19.00.07 — педагогічна та вікова психологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

КИЇВ — 2000

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник доктор психологічних наук, професор

Скрипченко Олександр Васильович,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова,
професор кафедри психології.

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, професор,
дійсний член АПН України,

Бех Іван Дмитрович, Інститут проблем виховання,
директор інституту;

кандидат психологічних наук,

Сергеєнкова Оксана Павлівна, Київський державний
лінгвістичний університет,
доцент кафедри психології.

Провідна установа: Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН
України, лабораторія психології трудової
і професійної підготовки, м.Київ.

Захист відбудеться “_24_”_січня_2001_р. о _16³⁰_ на засіданні спеціалізованої вченої
ради К 26.053.02 в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова (01601, м.
Київ, вул. Пирогова,9).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені
М.П.Драгоманова (01601, м.Київ, вул. Пирогова,9).

Автореферат розісланий “_21_”_грудня_2000_року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Долинська Л.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Нові соціально-економічні і політичні процеси, що відбуваються в Україні, мають на меті побудову демократичного, соціально-правового суспільства. Спрямувати рух у такому напрямку неможливо без виховання всебічно розвиненого, духовно багатого, відповідального та внутрішньо вільного молодого покоління. Реалізація Державної національної програми “Освіта (Україна ХХІ століття)”, соціальний запит, власні потреби практичної психології актуалізують необхідність глибокого пізнання психологічних особливостей внутрішнього світу сучасної молоді.

Загострення суперечностей, що супроводжують зламні періоди розвитку суспільства, невизначеність у сенсі життя та відсутність впевненості у майбутньому сприяють зростанню відхилень у поведінці неповнолітніх. Як свідчить практика роботи сучасної школи, це явище частіше спостерігається серед учнів підліткового віку, який сам по собі є критичним з погляду психофізіологічних змін. Зростання правопорушень, злочинності, поширення шкідливих звичок, вживання психотропних речовин є проявами тих девіантних форм поведінки, до яких вдаються підлітки. Серед соціально-психологічних факторів їх виникнення психологи відзначають тенденцію до поширення в учнів акцентуйованих рис характеру. Вони накладають відбиток на особистість, підсилюючи рівень її дезадаптивності. Науковці стверджують, що основним психічним новоутворенням підліткового віку є формування “Я-образу”, який відіграє важливу роль у механізмах поведінки, діяльності, адаптаціях до соціуму тощо. Тому зростання труднощів у навчально-виховній роботі із акцентуйованими підлітками також обумовлено відсутністю досліджень розвитку їх образу“Я”.

Вивчення самосвідомості особистості було предметом дослідження вітчизняних вчених: М.І.Алексєєвої, Б.Г.Ананьєва, А.Г.Асмолова, І.Д.Беха, О.О.Бодальова, Л.І.Божович, М.Й.Боришевського, Л.С.Виготського, О.М.Леонтєва, С.Д.Максименка, В.І.М’ясищева, П.Р.Чамати та ін. та зарубіжних: Р.Бернса, А.Маслоу, К.Роджерса, З.Фрейда, К.Юнга та ін. Проблематика робіт охоплює розгляд теоретичних та прикладних питань: генезис самосвідомості відповідно вікових періодів розвитку особистості; залежність розвитку самосвідомості від впливу соціального оточення; особливості формування професійної, громадянської, екологічної свідомості та самосвідомості; вплив самосвідомості, як основного фактора самоконтролю й саморегуляції поведінки та ін.

Особливості негативних проявів підліткового віку, а саме — дезадаптивність, відхилення у поведінці, акцентуації характеру, невротичні зриви, розглянуті у працях В.М.Бехтерєва, І.С.Булах, П.Я.Ганнушкіна, О.В.Кебрікова, К.Леонгарда, А.С.Лічко, С.І.Подмазіна та ін. Враховуючи тенденцію до поширення кризових явищ підліткового віку на сучасному етапі розвитку суспільства, слід зазначити, що проблема формування психічного новоутворення — “Я-образу” — залишилася недостатньо вивченою науковцями. Дослідники опосередковано зазначають, що учні підліткового віку із відхиленнями у поведінці характеризуються переважно несформованим або негативним образом “Я”. Однак недослідженою залишається проблема психологічних особливостей розвитку “Я-образу” підлітків із конкретними, найбільш поширеними у сучасній школі акцентуаціями характеру та формами відхилень у поведінці.

Враховуючи актуальність і недостатню розробку даної проблеми, ми обрали тему дослідження: “Психологічні особливості розвитку “Я-образу” акцентуйованих підлітків”.

Тема дисертації входить до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова і затверджена радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології АПН України (протокол № 5 від 14.06.99 року).

Об'єкт дослідження — становлення “Я-образу” підлітка.

Предмет дослідження — психологічні особливості розвитку структурних компонентів “Я-образу” підлітків із акцентуаціями характеру.

Мета дослідження — виявити психологічні особливості розвитку “Я-образу” підлітків з певними, найбільш поширеними у сучасній середній школі типами акцентуацій характеру та розробити, теоретично обґрунтувати і перевірити на практиці систему психокорекційних заходів, спрямованої на формування у них адекватного “Я-образу”.

В основу нашого дослідження було покладено **припущення** про те, що розвиток “Я-образу” підлітка формується під впливом сукупності взаємопов'язаних зовнішніх та внутрішніх чинників і, зокрема, характеру особистості. Наявність акцентуєваних рис характеру підлітка обумовлює характеристики “Я-образу”, що перешкоджають успішній діяльності, адаптації до оточуючого соціуму, особистісному зростанню. Ефективність психокорекції “Я-образу” акцентуєваних підлітків пов'язана із знанням вихователями механізмів його становлення та їх володіння методами роботи з акцентуєваними підлітками, побудованими із врахуванням дії цих механізмів в утворенні якісно нового образу “Я”.

У відповідності з поставленою метою та гіпотезою визначені такі **завдання** дослідження:

1. Обґрунтувати теоретичні підходи до проблеми акцентуацій характеру та їх специфіки в підлітковому віці.
2. Створити теоретичну модель становлення “Я-образу” у підростаючої особистості.
3. Виявити психологічні особливості розвитку структурних компонентів “Я-образу” підлітків із акцентуаціями характеру.
4. Визначити критерії та рівні сформованості “Я-образу” підлітків.
5. Розробити та апробувати систему психокорекційних заходів, спрямованих на оптимізацію розвитку адекватного рівня “Я-образу” підлітків-акцентуантів.

Методологічною та теоретичною основою дослідження стали концептуальні підходи, що розкривають взаємозалежність зовнішніх та внутрішніх чинників становлення особистості (Г.С.Костюк, С.Л.Рубінштейн, В.А.Семіченко та ін.), особливості розвитку свідомості і самосвідомості (П.Р.Чамата, М.Й.Боришевський, Л.В.Долинська, І.С.Кон, В.В.Столін, Н.І.Чеснокова та ін.), вчення про розвиток психіки і особистості у діяльності (І.Д.Бех, В.А.Брушлінський, О.М.Леонт'єв, С.Д.Максименко, В.О.Моляко, Н.А.Побірченко, В.В.Рибалка та ін.), особливості формування і розвитку акцентуацій характеру (К.Леонгард, О.Є.Лічко, С.І.Подмазін та ін.). Дослідження будується на основних положеннях про умови виникнення і розвитку структур психіки, свідомості і самосвідомості, комплексне вивчення підростаючої особистості (К.Д.Ушинський, В.М.Бехтерев, Б.Г.Анан'єв, О.В.Скрипченко та ін.).

Для розв'язання поставлених завдань та перевірки гіпотези використовувався комплекс теоретичних та емпіричних **методів**: аналіз науково-теоретичних джерел з проблем дослідження, моделювання, спостереження, самоспостереження, бесіди, інтерв'ю, тестування, самозвіти та самоописи, аналіз продуктів діяльності учнів, констатуючий та формуючий експерименти, проєктивні методики та методи статистичної обробки даних.

Головною **базою** дослідницької роботи були середні школи №№ 9, 19 м.Чернігова та Михайло-Коцюбинська с/ш, Київська с/ш Чернігівської області. Дослідженням охоплено 315 підлітків, які виконали більше 2000 завдань.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в:

- узагальненні наукових поглядів щодо вивчення індивідуально-психологічних особливостей акцентуованих підлітків;
- створенні моделі становлення “Я-образу” у підростаючої особистості;
- визначенні особливостей розвитку “Я-образу” у різних групах підлітків-акцентуантів;
- виявленні функціонування емоційного, когнітивного, поведінкового та оцінного компонентів у процесі створення “Я-образу” підлітків із загостреними рисами характеру;
- визначенні рівнів сформованості “Я-образу” підлітків та критеріїв їх вимірювання;
- обґрунтуванні системи психокорекційних заходів, спрямованих на оптимізацію розвитку адекватного “Я-образу” підлітків досліджуваних груп.

Особистий внесок автора полягає у створенні моделі процесу становлення “Я-образу” підростаючої особистості, враховуючи змістовно-інформаційну, цільову, мотиваційно-потребову, емоційну, когнітивну, комунікативну, результативну, оцінну складові; у визначенні критеріїв і рівнів сформованості “Я-образу” підлітків-акцентуантів та без загострених рис характеру; у визначенні змісту організаційно-методичних рекомендацій для психокорекційної роботи шкільних психологів із акцентуованими підлітками по створенню у них адекватного “Я-образу”.

Теоретичне значення дослідження полягає у доповненні психології підлітка обґрунтуванням моделі становлення “Я-образу” в даному віковому періоді, побудованої на системному підході; визначенням взаємозв'язку та ваги його структурних компонентів (когнітивного, емоційно-оцінного, поведінкового); поглибленням наукових знань про розвиток “Я-образу” акцентуованих підлітків; теоретичним обґрунтуванням системи психокорекційної роботи з оптимізації розвитку адекватного “Я-образу” підлітків.

Практичне значення роботи полягає у тому, що система методик з діагностування “Я-образу” може бути використана шкільними психологами і вчителями у роботі з різними групами акцентуованих підлітків; використання виявлених рівнів розвитку “Я-образу” підлітків-акцентуантів забезпечує можливість здійснення на практиці індивідуального підходу при їх психокорекції. Навчально-методичний посібник “Психодіагностика “Я-образу” учнів підліткового віку” використовується майбутніми вчителями та психологами під час навчально-виховних практик при вивченні особистості учнів середнього шкільного віку.

Надійність та вірогідність результатів наукового дослідження забезпечується теоретичним обґрунтуванням вихідних положень про розвиток структури “Я-образу” підлітків та особливості прояву у них акцентуованих рис характеру; використанням валідних методів дослідження, адекватних його предмету, меті та завданням; поєднанням якісного і кількісного аналізу одержаних даних; застосуванням методів статистичної обробки експериментального матеріалу.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження обговорювались та отримали позитивну оцінку на Всеукраїнській науково-практичній конференції “Дидактичні проблеми освіти в Україні” (Чернігів, 25-27 червня 1998 р.), Всеукраїнській науково-методичній конференції “Профорієнтація та довузівська підготовка майбутніх спеціалістів: проблеми, досвід, перспективи” (Чернігів, 21-23 жовтня 1999 р.), III-му з'їзді Товариства психологів України “Творча спадщина Г.С.Костюка та сучасна психологія” (Київ, 23-25 лютого 2000 р.), на звітних наукових конференціях та засіданнях кафедри психології НПУ імені М.П.Драгоманова (1997-2000 р.р.).

Впровадження результатів дослідження здійснювалося автором у навчально-виховному процесі та діяльності психологічних служб середніх шкіл №№ 9, 19 м.Чернігова, Михайло-Коцюбинської с/ш, Київської с/ш Чернігівської області.

Публікації. Основний зміст роботи відображено у навчально-методичному посібнику “Психодіагностика “Я-образу” учнів підліткового віку” та 9 публікаціях.

Структура дисертації: дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та 7 додатків. Основний зміст дисертації викладено на 225 сторінках. Список літератури нараховує 260 джерел. Робота містить 21 таблицю та 1 графік загальним обсягом 18 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, виділено об’єкт і предмет дослідження, визначено його мету, сформульовано гіпотезу, завдання, розкрито методологічні та теоретичні засади, методи дослідження, висвітлено наукову новизну, теоретичну і практичну цінність роботи, форми її апробації та наведено відомості про структуру дисертації.

У **першому розділі** “Розвиток “Я-образу” підлітків як психологічна проблема” міститься аналіз наукових підходів до вирішення проблеми самосвідомості як об’єкта дослідження, висвітлення проблематики підліткового віку з погляду прояву акцентуйованих рис характеру та формування психічного новоутворення — “Я-образу”, аналіз методичного арсеналу дослідження особливостей “Я-образу” підлітків та виявлення типів загострених рис характеру.

Поняття свідомість, самосвідомість були об’єктом наукового аналізу, починаючи ще з праць давньогрецьких мислителів, зокрема, Платона, Арістотеля та інших. Природа самосвідомості тривалий час розглядалась у руслі релігійно-схоластичних та філософських напрямків. Проте предметом спеціального вивчення психології вона стає на межі XIX та XX століть, починаючи із робіт У.Джеймса. Подальше вивчення самосвідомості людини здійснювалось переважно у таких напрямках: психоаналіз (З.Фрейд, А.Фрейд, К.Хорні та ін.), аналітична (К.Юнг та ін.), індивідуальна (А.Адлер та ін.), гуманістична (А.Маслоу, Г.Олпорт, К.Роджерс та ін.) психології, гештальт-терапії (В.Келер, К.Коффка, Ф.Перлс та ін.).

У вітчизняній психології (Б.Г.Ананьєв, І.Д.Бех, М.Й.Боришевський, Г.С.Костюк, С.Д.Максименко, П.Р.Чамата та ін.) обґрунтування проблем розвитку самосвідомості та її продукту — “Я-образу”, ґрунтувалось на основі базового принципу єдності психіки і діяльності. Важливими здобутками науковців є положення про залежність розвитку самосвідомості від процесів мовлення, суспільного життя людини (Л.С.Виготський); феномен відкриття образу “Я” у підлітковому віці (С.Л.Рубінштейн); генезис “Я-образу”, як фактор формування особистісних та характерологічних рис індивіда (О.М.Леонтьєв).

Базові підходи до вивчення проблематики самосвідомості зумовили дослідження окремих прикладних та теоретичних питань: а) генезис самосвідомості відповідно вікових періодів розвитку особистості (І.В.Дубровіна, В.С.Мухіна, В.А.Семиченко, О.П.Сергєєнкова, С.П.Тищенко та ін.); б) залежність формування самосвідомості від впливу соціального оточення (О.О.Бодальов, Я.Л.Коломенський, Н.А.Побірченко, В.В.Столін та ін.); в) особливості формування професійної самосвідомості і, зокрема, вчителя (В.В.Власенко, О.Г.Мороз, Л.Д.Столяренко, В.І.Юрченко та ін.); г) виховання громадянської свідомості і самосвідомості особистості (М.І.Алексєєва, М.Й.Боришевський та ін.); д) розвиток самосвідомості як ознаки самоконтролю та саморегуляції поведінки (М.Й.Боришевський, Л.В.Долинська, С.Г.Якобсон та ін.); е) розвиток самосвідомості

учнів із труднощами у навчанні (О.В.Скрипченко, Т.М.Титаренко та ін.); є) особливості формування самосвідомості дітей із алкогольно-узалежених сімей (Н.Ю.Максимова та ін.); ж) аналіз системи змістових установок акцентуєваних підлітків (С.І.Подмазін, О.І.Сібіль та ін.).

Категорія “Я-образ” (образ “Я”) розглядається науковцями з позицій: 1) когнітивного компоненту, що характеризує пізнавальні процеси особистості (М.Й.Боришевський, Л.В.Долинська, П.Р.Чамата та ін.); 2) когнітивної складової фізичного “Я” людини (Є.Т.Соколова, Р.Екман, М.Малтц та ін.); 3) комплексного відображення системи особистісних ставлень (А.Г.Асмолов, І.Д.Бех, О.В.Скрипченко та ін.); 4) розуміння людини як душевно-духовної істоти (В.О.Татенко та ін.); 5) метапсихологічної категорії процесів самосвідомості (А.В.Петровський, М.Г.Ярошевський та ін.). У нашому дослідженні психологічне поняття “Я-образ” використовується як таке, що комплексно відображає систему особистісних ставлень індивіда до себе.

Процес формування “Я-образів” підлітків О.В.Скрипченко розглядає з позиції динамічного функціонування. Становлення образів “Я” має складну структурну будову із взаємопов’язаними складовими. Їх вага визначає якість як самих процесів самосвідомості, так і продукту розвитку — “Я-образу”. Узагальнюючи теоретико-методологічні здобутки багатьох згаданих психологів та положення О.В.Скрипченка ми створили модель становлення “Я-образу” підростаючої особистості. Вона включає, насамперед, змістовно-інформаційні, цільові, мотиваційно-потребові, емоційні, когнітивні, комунікативні, поведінкові, результативні, оцінні, психокорекційні компоненти. В даному дослідженні основна увага була зосереджена на аналізі когнітивної, емоційно-оцінної та поведінкової складових образу “Я” підлітків.

До поширених психологічних чинників відхилень (девіацій) поведінки підлітків науковці відносять розвиток у них акцентуєваних рис характеру, іншими словами, загострених, підсилених, сильно виражених (К.Леонгард). Згідно з даними нашого дослідження сучасний рівень акцентуєваності учнів підліткового віку загальноосвітніх шкіл можна визначити як високий — 60% від загального контингенту. Серед них найбільш поширеними виявилися учні лабільного (16,2%), демонстративного (9,5%), гіпертимного (9,2%), нестійкого (7,9%) типів.

У науково-методичній літературі існує декілька напрямків вивчення проявів акцентуацій характеру підліткового віку та людини у цілому: а) медичний — як фактор виникнення розладів психіки: неврозів, реактивних станів, психозів (В.М.Бехтерев, П.Б.Ганнушкін, А.Є.Лічко та ін.); б) соціально-правовий — взаємозв’язок із девіантними формами поведінки (Т.В.Драгунова, М.Раттер, В.А.Татенко та ін.); в) соціально-психологічний — як фактор виникнення форм дезадаптації (Г.В.Бурменская, В.Л.Мясищев, Т.М.Титаренко та ін.); г) психолого-педагогічний — як розвиток особистісних труднощів учнів у навчальній діяльності та спілкуванні (Л.Н.Анциферова, Е.Г.Ейдемиллер, О.В.Скрипченко та ін.).

У дослідженні проаналізований вітчизняний та зарубіжний досвід вивчення проблем розвитку самосвідомості, як умови усвідомлення підростаючою особистістю свого “Я”; розвиток акцентуєваних рис характеру у підлітковому віці. У результаті ми дійшли висновку про перспективність і доцільність продовження подальшого пошуку у напрямку розкриття психологічних особливостей розвитку “Я-образу” акцентуєваних підлітків.

У **другому розділі** “Експериментальне вивчення “Я-образу” акцентуєваних підлітків” наведено результати дослідження особливостей розвитку когнітивного, емоційно-оцінного та поведінкового компонентів “Я-образу” підлітків-акцентуантів; статистичного порівняння результатів з даними, отриманими аналогічним шляхом, в учнів без загострених рис характеру; встановлено зв’язок між типом акцентуації та показниками розвитку образу “Я” учнів. На основі

результатів дослідження виділено критерії діагностики рівнів розвитку “Я-образу” підлітків та їх якісна характеристика.

У ході експерименту були обстежені п'ять груп учнів із: I — лабільною, II — демонстративною, III — гіпертимною, IV — нестійкою акцентуаціями, V — без загострених рис характеру. Встановлено, що **когнітивний компонент** “Я-образу” підлітків-акцентуантів має певні загальні відмінності розвитку порівняно із учнями V групи. Вони стосуються низького рівня інтегруючої складності “Я-образу”, домінування в учнів якісно нейтральної та негативної особистісної рефлексивності.

На основі виділених у ході психодіагностики критеріїв (особистісна рефлексивність, інтегруюча та диференціююча складність “Я-образу”) нами визначено три рівні розвитку когнітивного компоненту “Я-образу” підлітків п'яти досліджуваних груп: високий, середній, низький. Встановлено, що учням без загострених рис характеру притаманний у цілому середній (адекватний) рівень (56,4%), з типами акцентуацій: лабільної — низький (52,5%), демонстративної — середній (45,2%), гіпертимної — низький (44%), нестійкої — низький (54%).

Емоційно-оцінний компонент “Я-образу” підлітків-акцентуантів характеризується такими загальними особливостями: середнім рівнем розвитку самооцінки вольових якостей; неадекватно завищеними або заниженими показниками самоповаги, самооцінки загальної психічної активності, особистісної та реактивної тривожності; домінуванням емоційно-негативних або нейтральних ставлень при моделюванні стратегії життєвої перспективи (образи “Я-минуле”, “Я-тепер”, “Я-майбутнє”).

На основі визначених критеріїв (рівень самоповаги, самооцінки вольових якостей, загальної психічної активності, особистісної та реактивної тривожності, особливості моделювання стратегії життєвої перспективи — образи “Я-минуле”, “Я-тепер”, “Я-майбутнє”) нами виділено три рівні розвитку даного компоненту “Я-образу” учнів п'яти досліджуваних груп: високий, середній, низький. Визначено, що учням без загострених рис характеру притаманний в цілому середній (адекватний) рівень (78,3%), I групи — низький (65,4%), II — високий (62,4%), III — високий (53,5%), IV — низький (66,4%).

Поведінковий компонент “Я-образу” підлітків-акцентуантів характеризується такими загальними особливостями: домінуванням екстернальних якостей суб'єктивного локусу контролю поведінки (СЛК), схильністю учнів до вирішення конфліктних ситуацій шляхом суперництва, уникнення.

На основі виділених в ході психодіагностики критеріїв (інтернальність — екстернальність суб'єктивного локусу контролю поведінки, типові форми зовнішньої поведінки: співпраця, компроміс, уникнення, суперництво, пристосування) нами визначено три рівні розвитку поведінкового компоненту “Я-образу” підлітків п'яти досліджуваних груп: високий, середній, низький. Встановлено, що учням без загострених рис характеру притаманний у цілому середній (адекватний) рівень (74,7%), із типами акцентуації: лабільної — низький (58,4%), демонстративної — високий (51,4%), гіпертимної — середній (62,5%), нестійкої — низький (60,5%).

Аналіз розвитку структурних компонентів “Я-образу” (когнітивного, емоційно-оцінного, поведінкового) дозволяють нам на основі цих критеріїв виділити рівні розвитку образу “Я” підлітків п'яти досліджуваних груп: високий (неадекватно завищений), середній (адекватний, реалістичний), низький (неадекватно занижений). Розподіл рівнів розвитку “Я-образу” відображено у табл. 1.

Таблиця 1.

Частота розподілу рівнів розвитку “Я-образу”

підлітків загальноосвітніх шкіл*

Підлітки з акцентуаціями характеру					
Рівні розвитку “Я-образу” підлітків	Підлітки без акцентуацій характеру	Лабільною	Демонстративною	Гіпертимною	Нестійкою
Кількість підлітків (%)					
високий	30,1	5,5	51,3	50,8	2,8
середній	58,7	42,1	43,8	40,5	37,9
низький	11,2	52,4	4,9	8,7	59,3

* Примітка: об’єм вибірки n=30 для кожної досліджуваної групи.

При **низькому рівні** розвитку “Я-образу” підлітки характеризуються невисоким рівнем інтегруючої рефлексивності, при цьому диференціююча складність образу “Я” відзначається переважно негативним або нейтральним змістом. Емоційно-оцінний компонент образу “Я” учнів відрізняється невисоким рівнем самоповаги, недостатнім розвитком вольової сфери, загальної психічної активності. Підлітки малоконтактні, пасивні, безініціативні, їм притаманні негативні установки при формуванні моделі життєвої перспективи (образи “Я-минуле”, “Я-тепер”, “Я-майбутнє”). Учням властиві неадекватно завищені або занижені показники розвитку особистісної та реактивної тривожності. Поведінковий компонент “Я-образу” підлітків характеризується домінуванням екстернальних тенденцій суб’єктивного локусу контролю, несформованим самоконтролем поведінки, схильністю їх до суперництва, агресії, уникнення у конфліктних ситуаціях.

При **середньому рівні** розвитку “Я-образу” підлітки характеризуються середнім рівнем інтегруючої та диференціюючої рефлексивності. Когнітивні установки на себе носять емоційно-нейтральний або позитивний зміст. Емоційно-оцінний компонент образу “Я” учнів відзначається адекватним рівнем розвитку самоповаги, вольової сфери. Учням властиві незалежність поведінки, комунікабельність, впевненість у собі; наявність позитивних або нейтральних установок при моделюванні стратегії життєвої перспективи (образи “Я-минуле”, “Я-тепер”, “Я-майбутнє”); адекватний рівень особистісної та реактивної тривожності. Поведінковий компонент “Я-образу” проявляється у сформованих в однаковій мірі інтернальних та екстернальних якостях суб’єктивного локусу контролю; схильності учнів до співпраці, пошуку компромісних рішень, але за умов негативного педагогічного впливу — суперництва або уникнення.

При **високому рівні** розвитку “Я-образу” підлітки відзначаються високим рівнем особистісної рефлексивності, її інтегруючої та диференціюючої складових. Учні характеризують себе переважно абстрактними, узагальненими, емоційно-позитивними установками. Емоційно-оцінний компонент образу “Я” відрізняється завищеним рівнем самоповаги, що пов’язано із самовпевненістю, імпульсивністю, екстравертованістю, комунікабельністю тощо. Нерідкими для підлітків є прояви комплексу вищості, демонстративної поведінки. Моделювання стратегії життєвої перспективи (образи “Я-минуле”, “Я-тепер”, “Я-майбутнє”) у цілому позитивне. Учням властиві низькі показники особистісної та реактивної тривожності. Поведінковий компонент “Я-образу” характеризується домінуванням інтернальних якостей суб’єктивного локусу контролю;

у зовнішній поведінці — схильністю до співпраці з елементами демонстративності, інколи суперництва, проявами лідерських якостей, організаторських здібностей.

Отримані результати дослідження свідчать, що у більшості учнів без загострених рис характеру (58,7%) переважає середній (адекватний, реалістичний) рівень розвитку “Я-образу”; із типами акцентуацій: лабільної (52,4%), нестійкої (59,3%) — неадекватно занижений; демонстративної (51,3%), гіпертимної (50,8%) — неадекватно завищений, що відображено у табл.1.

У **третьому розділі** “Психолого-педагогічні аспекти корекції розвитку “Я-образу” підлітків з акцентуаціями характеру” розглядаються основні підходи щодо психокорекції “Я-образу” підлітків у системі освіти, реалізація консультативного підходу при корекції образу “Я” учнів та впровадження системи тренувальних вправ і методів з оптимізації розвитку “Я-образу” підлітків-акцентуантів; результати повторної діагностики рівнів розвитку образу “Я” учнів та їх порівняння з даними, отриманими до психокорекції.

Психодіагностика “Я-образу” підлітків свідчить, що у межах одного типу акцентуації зустрічаються різні рівні його сформованості. Так, більшості учнів із лабільним та нестійким типами притаманні неадекватно занижені показники, демонстративним та гіпертимним — неадекватно завищені. Тому основною **метою** психокорекційної роботи було формування у підлітків-акцентуантів адекватного “Я-образу”. Для цього на практиці реалізовувалися два основні види психологічної допомоги — консультативна та психотерапевтична (корекційна).

Ці напрямки психологічної допомоги застосовувалися як певний алгоритм дій шкільного психолога:

I-й етап — встановлення доброзичливого, довірливого контакту зі школярами; ретельна їх психодіагностика з метою визначення типів акцентуації та рівня сформованості “Я-образу”. Виявилось, що підлітки-акцентуанти із адекватними показниками розвитку образу “Я” більше потребують не корекції самосвідомості, а нівелювання провокуючих зовнішніх факторів у сферах сімейного виховання, соціального оточення тощо. Тому робота з ними проводилася, здебільшого, на рівні консультативних зустрічей, психологічної просвіти і т.д.

II-й етап — визначення та формулювання особистісних проблем підлітків, рівня їх усвідомлення та намагання докладати зусилля для розв’язання. Для цього проводилися консультативні бесіди з кожним учнем, враховуючи принципи психологічної допомоги: добровільність, доброзичливість, безоцінне ставлення, забезпечення конфіденційності зустрічі, професійної мотивованості. Також нами виявлялись оптимальні стилі спілкування (авторитарний, демократичний, ліберальний, гнучкий) із учнями кожного типу акцентуації та рівнів сформованості “Я-образу”.

III-й етап — визначення засобів та методів психокорекційної роботи. Враховуючи досвід формування груп особистісного зростання (С.Rogers, W.Schutz, L.Lewin та ін.) нами було здійснено їх комплектування за такими критеріями: а) кількість учасників у межах 12-16 учнів; б) гетерогенність за віком і статтю; в) наявність переважно нейтральних взаємин між підлітками до створення груп; г) по можливості однаковий рівень їх академічної успішності; д) до складу груп пропорційно увійшли учні із лабільною, демонстративною, гіпертимною, нестійкою акцентуаціями та без загострених рис характеру; ж) групи комплектувались підлітками із реалістичним, неадекватно завищеним, заниженим рівнями розвитку образу “Я”.

IV-й етап — підведення підсумків роботи на трьох попередніх стадіях; повторна діагностика рівнів розвитку структурних компонентів “Я-образу”; аналіз та порівняння результатів із попередньо отриманими даними.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури, присвяченої засобам та методам психокорекційної роботи з підлітками (Л.В.Долинська, І.В.Дубровіна, С.І.Подмазін та ін.) всі підібрані та використані нами методики умовно об'єднані у чотири групи. Їх розподіл базувався за такою ознакою: активізація в учнів 1) когнітивного, 2) емоційно-оцінного, 3) поведінкового компонентів “Я-образу”, 4) оволодіння навичками психофізіологічної релаксації.

Основною **метою** впровадження методів 1-ї групи було розвиток в учнів особистісної рефлексивності, підвищення рівня її реалістичності, позитивної насиченості, інтергуючої складності “Я-образу”; 2-ї групи — оптимізації адекватного рівня самоповаги, самооцінки вольових якостей, загальної психічної активності, особистісної та реактивної тривожності, здатності до побудови власної стратегії життєвої перспективи, позитивних образів “Я-минуле”, “Я-тепер”, “Я-майбутнє”; 3-ї групи — формування інтернальних якостей контролю поведінки, у зовнішній поведінці — навичок співпраці, пошуку компромісних рішень; 4-ї групи — формування навичок здорового способу життя, власної гігієни, подолання стану тривоги, вміння психофізіологічного зняття негативних емоцій та мобілізації енергії на досягнення успіху.

Аналіз результатів повторної діагностики рівнів розвитку “Я-образу” після проведеної консультативної та психокорекційної роботи представлений у табл. 2.

Таблиця 2.

**Показники зміни рівнів розвитку “Я-образу”
підлітків загальноосвітніх шкіл
(кількість підлітків у %)**

Рівні розвитку “Я-образу” підлітків	До проведення психокорекції					Після проведення психокорекції				
	1*	2*	3*	4*	5*	1*	2*	3*	4*	5*
високий	5,5	51,3	50,8	2,8	30,1	2,7	45,3	37,4	1,9	20,6
середній	42,1	43,8	40,5	37,9	58,7	56,9	50,8	55,5	49,8	70,5
низький	52,4	4,9	8,7	59,3	11,2	40,4	3,9	7,1	48,3	8,9

*Примітка: 1 — учні з лабільною акцентуацією; 2 — демонстративною; 3 — гіпертимною; 4 — нестійкою; 5 — без загострених рис характеру; об'єм вибірки n=30 для кожної досліджуваної групи;

Отже, запропонована система психокорекції в цілому успішно вплинула на формування адекватного рівня образу “Я” учнів всіх досліджуваних типів акцентуацій; зовнішні форми поведінки та реагування при міжособистісній взаємодії.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення проблеми розвитку “Я-образу” акцентуованих підлітків, що виявляється в розкритті психологічних особливостей цього процесу, визначенні критеріїв та рівнів сформованості, виявленні функціонування структурних компонентів, а також обґрунтуванні та апробації психокорекційних заходів, спрямованих на оптимізацію адекватного “Я-образу” підлітків.

1. Зовнішні (дії оточуючих людей, життєві обставини і т.д.) і внутрішні (риси характеру і т.д.) чинники здійснюють вплив на утворення “Я-образу” підлітка не безпосередньо, а через структурні компоненти процесу становлення “Я-образу”. Вони не автоматично створюють “Я-образ”, а діють

через мотиваційно-потребові, емоційні, оцінні, поведінкові та інші складові. Причини, що впливають на виникнення у підлітковому віці загострених рис характеру зумовлюють і формування психічного новоутворення — відкриття внутрішнього “Я”, усвідомлення своєї унікальності та неповторності; процес розвитку “Я-образу” є важливим рушієм виникнення форм зовнішніх поведінкових реагувань підлітків, а також внутрішніх систем установок на себе, до навколишнього світу тощо.

2. Модель становлення “Я-образу” підростаючої особистості включає такі взаємозв’язані компоненти: змістовно-інформаційний, цільовий, мотиваційно-потребовий, емоційний, когнітивний, комунікативний, результативний, оцінний, поведінковий, корекційний. Різна вага та ступінь взаємозв’язку між ними визначають як якість процесу становлення образу “Я”. Когнітивні, емоційно-оцінні, поведінкові, складові визначеної моделі були предметом нашого практичного дослідження.

3. Виникнення та розвиток у підлітковому віці акцентуацій характеру впливає на формування психічного новоутворення цього віку — відкриття внутрішнього “Я”. В такому разі “Я-образи” підлітків-акцентуантів формуються із специфічними якостями, що проявляються у таких загальних особливостях розвитку досліджуваних компонентів:

а) когнітивному — низьким рівнем інтегруючої складності “Я-образу”, високими показниками диференціюючої складності образу “Я”, домінуванням в учнів якісно-нейтральної та негативної особистісної рефлексивності;

б) емоційно-оцінному — середнім рівнем розвитку самооцінки вольових якостей, неадекватно завищеними або заниженими показниками самоповаги, особистісної та реактивної тривожності, самооцінки загальної психічної активності, домінуванням емоційно-негативних або нейтральних ставлень при формуванні стратегії життєвої перспективи (образи “Я-минуле”, “Я-тепер”, “Я-майбутнє”);

в) поведінковому — домінування в учнів екстернальних якостей локусу контролю поведінки, схильністю до суперництва, уникнення, як основних форм взаємодії у конфліктних ситуаціях.

4. Для сучасних підлітків найбільш характерними є лабільна, демонстративна, гіпертимна та нестійка акцентуації характеру:

а) підлітки із лабільною акцентуацією відрізняються від решти учнів середнім рівнем особистісної рефлексивності, а також низьким, переважно нейтральним рівнем інтегруючої та диференціюючої складності “Я-образу”; середнім рівнем розвитку самоповаги, самооцінки загальної психічної активності, вольових якостей, емоційно-нейтральними ставленнями за часовими блоками “Я-минуле”, “Я-тепер”, “Я-майбутнє”; домінуванням екстернальних якостей суб’єктивного локусу контролю поведінки, у конфліктних ситуаціях — схильністю до пошуку компромісних рішень, співпраці;

б) підлітки із демонстративною акцентуацією характеризуються високим рівнем особистісної рефлексивності, диференціюючої складності “Я-образу”, емоційно-позитивним її насиченням; високим рівнем розвитку самоповаги, самооцінки загальної психічної активності, низьким — вольових якостей, особистісної та реактивної тривожності, емоційно-нейтральними або позитивними ставленнями за часовими блоками “Я-минуле”, “Я-тепер”, “Я-майбутнє”; наявністю інтернальних тенденцій суб’єктивного локусу контролю поведінки, у конфліктних ситуаціях — проявами агресивності, суперництва;

в) підліткам із гіпертимною акцентуацією в цілому притаманні середній рівень розвитку особистісної рефлексивності, високий — диференціюючої складності “Я-образу”; установки на себе характеризуються переважно якісно-нейтральним або позитивним змістом; високий рівень розвитку

самоповаги, самооцінки загальної психічної активності, низький — вольової сфери, особистісної та реактивної тривожності; домінують емоційно-позитивні ставлення за часовими блоками “Я-минуле”, “Я-тепер”, “Я-майбутнє”; розвиток у рівній мірі інтернальних та екстернальних якостей суб’єктивного локусу контролю поведінки, у конфліктних ситуаціях — схильність до суперництва за умов негативного педагогічного впливу, в інших випадках — пошук співпраці та компромісних рішень;

г) підлітки із нестійкою акцентуацією характеризуються низьким, переважно якісно-негативним рівнем диференціюючої та інтегруючої складності “Я-образу”; середнім рівнем розвитку самоповаги, самооцінки загальної психічної активності, низьким — вольових якостей, особистісної та реактивної тривожності, емоційно-негативними ставленнями за часовими блоками “Я-минуле”, “Я-тепер”, “Я-майбутнє”; домінуванням екстернальних тенденцій суб’єктивного локусу контролю поведінки, у конфліктних ситуаціях схильністю до суперництва та уникнення;

5. Підлітки різних типів акцентуацій та рівнів розвитку образу “Я” потребують певних умов, засобів, стилів спілкування на консультативному та психокорекційному етапах. Найбільш ефективними в ході психокорекції виявилися методи, що включають елементи ігрового тренінгу, тематичні малюнки, релаксаційні комплекси; заняття доцільніше проводити у вихідні дні, коли учні не завантажені уроками, мають більше вільного часу.

6. Психотренінгові заняття зумовлюють у підлітків кількісні та якісні зміни розвитку структурних компонентів “Я-образу”:

а) когнітивного — ускладнення рівня особистісної рефлексивності, інтегруючої складності “Я-образу”, її позитивної насиченості; використання підлітками абстрактних, узагальнених установок на себе; зменшення кількості негативних самохарактеристик; становлення в цілому позитивної рефлексивності;

б) емоційно-оцінного — розвиток адекватного рівня самоповаги, самооцінки вольових якостей, загальної психічної активності, рівня особистісної та реактивної тривожності; формування позитивних уявлень при формуванні моделі життєвої перспективи (образи “Я-минуле”, “Я-тепер”, “Я-майбутнє”), навичок цілепокладання; розвиток впевненості у своїх силах; зменшення кількості неадекватних, негативних, суперечливих емоційних установок на себе;

в) поведінкового — збільшення показників інтернального локусу контролю поведінки, актуалізація її самоконтролю, відповідальності учнів за скоєні вчинки; намагання вирішувати конфліктні ситуації шляхом знаходження компромісних рішень; уникнення деструктивних форм зовнішньої поведінки — агресивності, шкідливих звичок, лихослів’я тощо.

Подальшої розробки вимагають питання: комплексної експериментальної перевірки інших складових процесу становлення “Я-образу” на тих самих учнях різних вікових груп, особливо мотиваційно-потребові, через які опосередковано створюється “Я-образ”; вдосконалення методів психодіагностики акцентуованих учнів та психокорекційної роботи з ними.

Основний зміст дисертації висвітлено у таких публікаціях автора:

1. Бушай І.М. Теоретичні підходи до проблеми формування “Я-образу” в підлітковому віці // Психологія. Збірник наукових праць. Випуск 1. (НПУ ім.М.П.Драгоманова). — Київ, 1998. — С.147-151.

2. Бушай І.М. Особливості когнітивного компоненту “Я-образу” акцентуованих підлітків // Психологія. Збірник наукових праць. Випуск 2(5). (НПУ ім.М.П.Драгоманова). — Київ, 1999. — С.111-117.

3. Бушай І.М. Особливості розвитку “Я-образу” підлітків-акцентуантів // Вісник Харківського університету № 452. — Харків, 1999. — С.10-12.

4. Бушай І.М. Особливості психокорекції “Я-образу” підлітків-акцентуантів в системі психологічної служби школи // Психологія. Збірник наукових праць. Випуск 3(10). (НПУ ім.М.П.Драгоманова). — Київ, 2000. — С. 233-238.

5. Бушай І.М. Психодіагностика “Я-образу” учнів підліткового віку: Навчально-методичний посібник. — Чернігів: ЧДПУ ім.Т.Г.Шевченка, 1999. — 44 с.

6. Бушай І.М. Психологічні особливості формування фізичних понять у акцентуйованих підлітків // Дидактичні проблеми фізичної освіти в Україні: Матеріали науково-практичної конференції. — Чернігів, 1998. — С.22-23.

7. Бушай І.М. Особливості побудови моделі життєвої перспективи акцентуйованими підлітками // Профорієнтація та довузівська підготовка майбутніх спеціалістів: проблеми, досвід, перспективи. Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції. — Чернігів, 1999. — С.179-182.

8. Бушай І.М. Психологічні особливості розвитку “Я-образу” акцентуйованих підлітків // Творча спадщина Г.С.Костюка та сучасна психологія. До 100-річчя від дня народження академіка Г.С.Костюка. Матеріали III з'їзду Товариства психологів України. — Київ, 2000. — С.31.

9. Бушай І.М. Особливості емоційного компоненту “Я-образу” акцентуйованих підлітків // Духовність як основа консолідації суспільства. Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників. Міжвідомчий науковий збірник. Том 16. (Науково-дослідний інститут “Проблеми людини”). — Київ, 1999. — С.287-291.

Бушай І.М. Психологічні особливості розвитку “Я-образу” акцентуйованих підлітків. — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07. — педагогічна та вікова психологія. — Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2000.

Дисертацію присвячено питанням процесу становлення “Я-образу” підлітків з найбільш поширеними акцентуаціями характеру. У дослідженні теоретично обґрунтована модель формування “Я-образу” підростаючої особистості; встановлено загальні та індивідуальні особливості розвитку окремих структурних компонентів моделі “Я-образу” (когнітивного, емоційно-оцінного, поведінкового) у поєднанні з індивідуально-психологічними характеристиками чотирьох найбільш поширених у сучасних школярів типів акцентуацій — лабільної, демонстративної, гіпертимної, нестійкої; практично перевірена система психокорекційної роботи, зорієнтованої на оптимізацію розвитку адекватного “Я-образу” підлітків-акцентуантів.

Ключові слова: акцентуації характеру, акцентуйований підліток, модель становлення “Я-образу”, поведінка, психокорекційна діяльність, самоповага, тривожність, “Я-образ”.

Бушай И.М. Психологические особенности развития “Я-образа” акцентуированных подростков. — Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07. — педагогическая и возрастная психология. — Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев, 2000.

Диссертационная работа посвящена исследованию психологических особенностей структурных компонентов “Я-образа” учащихся-подростков средних школ с наиболее распространенными типами акцентуаций характера. Психологическое понятие “Я-образ” (образ “Я”) рассматривается в

исследовании как процесс и результат формирования психического новообразования подросткового возраста. Данная категория отражает систему личностных отношений индивида к себе, включая в комплексе целевой, информационный, мотивационно-потребностный, эмоциональный, когнитивный, поведенческий, коммуникационный, результативный, оценочный, психокоррекционный компоненты.

Наиболее распространенные психологические причины отклонений (девиаций) поведения современных подростков связаны с наличием у них акцентуированных черт характера. Используя типологию К.Леонгарда нами установлено, что наиболее часто встречаются учащиеся с лабильным (16,2%), демонстративным (9,5%), гипертимным (9,2%), неустойчивым (7,9%) типами.

В результате проведенного экспериментального исследования установлены общие тенденции развития когнитивного, эмоционально-оценочного, поведенческого компонентов “Я-образа” у акцентуированных подростков и без заостренных черт характера; индивидуальные особенности, присущие учащимся каждой из исследуемых групп. Так, выявлено, что:

1) когнитивная составляющая “Я-образа” подростков-акцентуантов в целом характеризуется относительно низким уровнем развития интегрирующей составляющей личностной рефлексивности, высоким — дифференцирующей, эмоционально-нейтральным или негативным ее смыслом;

2) эмоционально-оценочная — средним уровнем развития самооценки волевых качеств, неадекватно заниженными или завышенными показателями самоуважения, личностной и реактивной тревожности, самооценкой общей психической активности, доминированием эмоционально-негативных или нейтральных установок при формировании стратегии жизненной перспективы (образы “Я-прошлое”, “Я-теперь”, “Я-будущее”);

3) поведенческая — доминирование экстернальных тенденций развития локуса контроля поведения, при взаимодействии в конфликтных ситуациях — склонностью к соперничеству или избеганию, несформированность навыков поиска компромиссных решений, сотрудничества.

На основе анализа критериев диагностики структурных компонентов “Я-образа” — когнитивного, эмоционально-оценочного, поведенческого — выделено уровни развития образа “Я” подростков пяти исследуемых групп (I — с лабильной, II — демонстративной, III — гипертимной, IV — неустойчивой акцентуациями, V — без заостренных черт характера): высокий — неадекватно завышенный; средний — адекватный, реалистичный; низкий — неадекватно заниженный.

Результаты психодиагностики свидетельствуют, что большинству учащихся без акцентуаций характера (58,7%) свойственен средний уровень развития “Я-образа”; лабильного (52,4%), неустойчивого (59,3%) типов — неадекватно заниженные показатели; демонстративного (51,3%), гипертимного (50,8%) — неадекватно завышенные.

С целью формирования у подростков-акцентуантов адекватного уровня развития “Я-образа” разработана и апробирована система психокоррекции, которая направлена на оптимизацию: 1) когнитивного компонента “Я-образа”; 2) эмоционально-оценочного; 3) поведенческого; 4) овладение учащимися навыками психофизиологической релаксации, мобилизации внутренней энергии и усилий для преодоления состояний тревожности, развития волевых качеств характера и т.д.

В результате проведенной психокоррекционной работы повторная диагностика уровней развития “Я-образа” подростков свидетельствует о наличии положительных изменений в структуре личностной рефлексивности учащихся — ее усложнении, реалистичности и т.д.; развитии адекватности самоотношения, самооценки, волевых черт характера, личностной и

реактивной тревожности, положительной стратегии жизненной перспективы (образы “Я-прошлое”, “Я-теперь”, “Я-будущее”); формировании интернальных качеств субъективного локуса контроля поведения, навыков сотрудничества и поиска компромиссных решений.

На основе полученных выводов разработаны практические рекомендации для школьных психологов, учителей-классоводов по диагностике и коррекции поведения акцентуированных подростков с наиболее распространенными типами заостренных черт характера.

Ключевые слова: акцентуации характера, акцентуированный подросток, модель образования “Я-образа”, поведение, психокоррекционная деятельность, самоуважение, тревожность, “Я-образ”.

Booshay I.M. Psychological peculiarities of the development of accentuative teenagers’ “Self-image“. — Manuscript.

Thesis to obtain the Scientific Degree of the Candidate of Psychological Sciences (Ph. D. in Psychology) in the speciality “19.00.07. — Pedagogical and Age Psychology“. The National Pedagogical University M.P.Dragomanov, Kyiv, 2000.

In the thesis investigation the process of formation of “Self-image“ of teenagers with the most spreaded accentuations of character is considered; the model of “Self-image“ of rising personality forming is theoretically based; the common and individual peculiarities of the development of separate components of “Self-image“ model (cognitive, emotio-estimative, conductive) with combination of individually-psychological characteristics of four the most spreaded among the contemporary schoolchildren types of accentuations — labile, demonstrative, active, unstable — are established; the system of psychocorrective work oriented on the optimisation of the development of the teenagers-accentuaters’ adequate “Self-image“ is practically tested.

Key-words: accentuations of character, accentuated teenager, the model of “Self-image“ formation, behavior, psychocorrective work, self-esteem, anxiety, “Self-image“.